

LIGETI DÁVID – NÁNAY MIHÁLY: ROSSZFIÚK VILÁGFORRADALMA? – RECENZIÓ HATOS PÁL TANÁCSKÖZTÁRSASÁG-MONOGRÁFIÁJÁRÓL

2022/03/21

*Hatos Pál: Rosszfiúk világforradalma. Az 1919-es Magyarországi
Tanácsköztársaság története. Budapest, Jaffa Kiadó, 2021. 608 oldal*

Hatos Pál – folytatva *Az elátkozott köztársaság* című monográfiájával kezdett munkát – arra vállalkozott, hogy az 1919. évi magyar proletárdiktatúra történetét áttekintse. A szerző ezzel a magyar történettudomány egy régi adósságát törlesztette, hiszen Hajdu

Tibor 1969-ben megjelent monográfiája óta ez az első munka, amely a tanácsköztársaság históriájának átfogó áttekintésére vállalkozott. A munka komoly levéltári és szakirodalmi anyag alapján egyszerre vizsgálja a rövid életű magyar kommunista államkísérlet előzményeit, társadalmi hátterét, a világháborús összeomlás nyomán eleve nehezen kezelhető szociális feszültségek halmazát, a bolsevik állam történetét, a hatalom megtartása érdekében az állampolitika szintjére emelt terrorcselekményeket, a korszak kül- és katonapolitikai összefüggéseit, bukásának okait és következményeit. Mindemellett a 133 nap összetett, változatos, kalandos, ma már a követendő hagyományok világából teljesen kiveszett emlékezetét is behatóan vizsgálja.

A kötet tizenkilenc fejezetben foglalja össze a témát, amelyek részint tematikusan, részint pedig kronológiai rendben haladva vezetnek be a tanácsköztársaság történetébe. Ez néha redundanciákhoz vezet – például Fery Oszkár altábornagyot kétszer is meggyilkolják a kötetben (177. és 453.), de alapvetően ügyesen alkalmazza a szerző ezt a kombinált narratívát.

Az első fejezetben a szerző eszmetörténeti szempontból összegezte fontosabb meglátásait. A proletárdiktatúra történetét „a lehetetlenségek” halmozásaként határozza meg. Hatos – ahogy az műve későbbi szakaszaiból, valamint előző kötetéből is kiderül – forradalomként tekint a Tanácsköztársaságra. *„Egész társadalmi rétegeket kirekesztő és ártatlan emberek százait legyilkoló diktatórikus rendszer nem lehet forradalmi. Ezért tagadják meg legtöbben az 1919. március 21-ei bolsevik fordulattól a forradalom nevet. Jogos és érthető az ellenszenv, ám a történeti megismerés mégsem lehet tekintettel az emlékezet nemes szándékából összekovácsolt béklyóira.”* (12.) Megítélésünk szerint ugyanakkor nem a Tanácsköztársaság bűnei miatt tagadhatjuk a forradalom nevet. Érdemes Hannah Arendt forradalomdefinícióját felidézni: *„Forradalomról csak ott beszélhetünk, ahol a változás új kezdetként értelmezhető, ahol erőszakot egy egészen új állam létrehozásáért alkalmaznak, és ahol az*

elnyomás alóli felszabadulás legalább célnak tekinti a szabadság elérését." A meghatározás harmadik eleme egyértelműen nem teljesült a proletárdiktatúra esetében.

A szerző már műve kezdetén igen merészen fogalmaz, mint például *„Szamuely tettei köré például aljas antiszemita mítoszok fonódtak”* (19.). Művében több helyen számot vet a korabeli zsidóuralom (más helyeken idézőjelben, illetve zsidó uralom alakban is) kifejezéssel. Bár kétségtelenül lehet mindezt „antiszemita toposznak” tekinteni, megjegyzendő, hogy a fogalmat a kortársak, vagyis a proletárdiktatúra mindennapjaiban élő emberek alkották meg és alkalmazták. A szerző művének bevezetésében is foglalkozik a proletárdiktatúra egy másik neuralgikus kérdésével, Lukács György poroszlói tizedeltetésével. *„Lukács [...] hősiessége 1919. május elejének válságos napjaiban arra is rábírta, hogy a [...] budapesti I. vörösezred 3. zászlóaljának katonáit Poroszlónál megtizedeltesse. Vagy mégsem így történt?”* A történész véleményét alapvetően Lengyel András 2017-ben megjelent tanulmányára alapozza, amely az esetet dokumentáló Váry Albert-összesítést *„nagy hatású propagandaműnek”* tartja. Mindent egybevetve Hatos is úgy véli, hogy csupán Lukács öregkori hencegéséről van szó.

A második fejezet a *Lefagyás* címet viseli: ebben Hatos az 1918 októberétől 1919. március 21-ig terjedő időszak történéseit foglalja össze. Bemutatja a hazai bolsevizmus korai történetét, valamint a március 21-i hatalomátvételt és Károlyi Mihály bukását. Vázolja, hogy a magyar (baloldali) értelmiség milyen változásokat hajtott végre felfogásában ekkor – itt ismét alaposan elemzi Lukács György példáját, aki szerint az igazsághoz lehetséges keresztülhazudni magunkat (50.). A filozófusról megjegyzi a szerző, hogy 1908-ban még díjnyertes pályamunkát is beadott a Kisfaludy Társaságnak, amelynek *„nemzetpolitikai nézetei talán ma is helytállnának magukért a Nemzeti alaptantervben”* (89.). Sajnálatos módon azonban a hivatkozásként hozott bírálatból mindez nem derül ki.

E fejezetben is több hajmeresztő mondat olvasható, itt csak egy gondolatot emelnék ki: Szamuely hírhedt 1918 végi, halált éltető sorait (amelyben például a halálról mint „jó barátunkról”, valamint arról ír, hogy a halál a győzelem felé vezető út) Hatos „*bolshevik death metalnak*” nevezi... (45–46.) Problémás a történész azon állítása is, hogy „jórészt [...] vidéki eredetű társaság alkotta az első magyar kommunista kormányt, lévén a 17 népbiztosból csak öten, a 13 népbiztoshelyettesből pedig csak hatan születtek a mai Budapest területén” (92). Meglátásunk szerint viszont ezek az adatok épp a főváros túlsúlyát mutatják a proletárdiktatúra vezetésében, különösen ha az akkori mintegy 115 ezer km²-es ország lakosságárányait vesszük alapul.

A harmadik egység a Forradalmi Kormányzótanács megalakítását mutatja be. Hatos rámutat arra, hogy a proletárdiktatúra legfőbb végrehajtó szervének káderanyaga kiválónak nevezhető, abban számos fiatal értelmiségi helyet kapott. Meglátásunk szerint a végzettségek, nyelvtudás ellenére kijelenthető, hogy a népbiztosok eredményei elég csapnivalók voltak, a kor problémáival nem tudtak mit kezdeni, sok esetben azért, mert meg sem értették azokat.

A negyedik fejezet a korszak legneuralgikusabb kérdésével, a zsidóproblematikával foglalkozik. Már a cím is sokatmondó: „*Megbízható forradalmár csak zsidó tud lenni? A zsidóuralom legendája.*” A könyv ezen részének vitathatatlan merituma, hogy a szerző megkísérli a magyarországi zsidóság kommünben betöltött, aránytalanul nagy szerepvállalásának háttere, okai, következményei módszeres és kritikus feldolgozását. A bolshevik hatalom zsidóuralomként való azonosítása kétségkívül egyidejű Kun Bélák hatalomgyakorlásával. Ugyanakkor e részben a történész előtt az a – Prokrasztész ágyába fekvéssel felérő – kihívás állt, hogy lehet-e utólagos ismereteink birtokában kizárólag 1919 szempontjából írni a kérdéstről. A hatosi narratíva jelei alapján nemmel kell felelnünk erre a kérdésre. „*»A kommunista zsidó« 1919 után mindig kéznél volt, ha bűnbak kellett: a polgári jogegyenlőségen Közép-Európában először rést*

ütő 1920-as numerus clausus törvénytől kezdve a hazai zsidóságot az 1930-as évek végétől szisztematikusan sújtó jogfosztásig.” (100.) Elég furcsa, sőt bizarr egy proletárdiktatúráról szóló könyvben minderről írni, hiszen a Tanácsköztársaság ebben az esetben mit is csinált? Fenntartotta a „polgári” jogegyenlőséget? Vagy netán a szerző is csak zárványként, átmeneti kisiklásként tekint erre a 133 napra?

A fejezet bevezető soraiból érdemes hosszabban idéznünk: *„De hogy a népbiztosok többsége – legalább 60 százalékuk – »zsidó« volt, [...] az olyan tény, amelynek torzult emlékezete azóta is változatlan hevességgel lüktet a magyar történelmi tudat megviselt idegrendszerében.”* (95.) Ezt követően magasröptű posztmodern érvelés következik: *„Tény? »Tényekkel« sohasem találkozunk – írta Nietzsche, és tényleg: a tények nem csak úgy vannak. A szigorú tények szigorúsága, a rideg tények ridegsége általunk és értünk, vagy éppen ellenünk szól.”* (95–96.) *„A tények nem csak úgy vannak”* igen mély gondolatát néhány sorral lejjebb *„a zsidók vannak és mindig is voltak”* még mélyebb gondolata követi. Mindenesetre a hatosi érvrendszer egyúttal a 2012. évi Gerő–Romsics-afférra is – jól megfigyelhető módon – rezonál.

Hatos hosszasan elemzi, hogy számos személyre tévesen zsidóként tekintett a kortárs közvélemény. A történész művének több részében utal kortárs – masszívan antiszemita – baloldali forrásokra, megállapításokra. 1919 júliusában a proletárdiktatúra mintegy 300 Budapesten élő, galíciai zsidó menekültet szállított Nezsiderbe (180.). Ennek hátterében ugyanakkor meglátásunk szerint nem a felekezeti hovatartozás állt, hanem az a helyzet, hogy az állam nem bírta az élelmezési, lakhatási kérdésükkel. Hatos idéz továbbá egy 1919. őszi vallomást is, amely szerint a ludovikás ellenforradalomban megsebesült Lemberkovics százados halálos ágyán ezt kiáltozta a Rókus Kórházban: *„Zsidók ne nyúljanak hozzám, mert a zsidók öltek meg!”* (420.) A zsidókérdés beható elemzése során más problémás állítások is olvashatók, így például Jászi Oszkárrol megtudhatjuk, hogy *„a kommunista vezérkarral és a bolsevizmus erőszakkultuszával szembeni ellenérzéseit sohasem titkoló Jászi 1919.*

május 1-jén emigrációba vonult [...]” (103.) – ehhez képest a valóságban végig támogatta a kommünt. Emigrációjának valódi oka a fehérterrortól való félelme volt.

Az ötödik fejezet a proletárdiktatúra külpolitikájával, válasútjaival foglalkozik. Általánosságban megállapítható, hogy a szerző a magyar kommünben nem szovjet–orosz szatellitállamot, hanem sokkal inkább egy helyi bázisú entitást lát – pedig a 133 nap alatt végig megfigyelhető a Leninhez való szolgai alkalmazkodás. Az ezekre vonatkozó adatokat azonban szórványosan találjuk meg a kötetben, és a szerző alapvetően leértékeli például a bolsevik pénzügyi támogatást, illetve a szovjet–orosz kommün befolyását is.

A hatodik egység a Tanácsköztársaság választási rendszerét mutatja be. Bár lényegében már a Magyar Népköztársaság feladta a magyar területi integritás megőrzését, Garbai Sándor néhány nappal a kommün létrehozása után kijelentette: *„Szent kötelességünknek tartjuk, hogy visszaadjuk a székelyeknek Székelyföldet.”* (141.) Hatos joggal hívja fel a figyelmet arra, hogy a proletárdiktatúra elviekben általános és egyenlő választójoga valójában nem volt az, hiszen számos társadalmi csoportot kizártak abból. Az áprilisi tanácsi választáson ráadásul Budapest jóval felülreprezentáltabb volt, mint ami a lakosság számából következett volna. A választott testületekben igen kevés nő volt (144–148.).

A 7. fejezet konklúziója, hogy a proletárdiktatúra első heteiben a magyar társadalom alapvetően igyekezett azonosulni a rendszerrel, és próbálta átmenteni státuszát. Ez persze magyarázza, hogy miért is üdvözölte a magyar értelmiség jelentékeny része a bolsevik fordulatot.

A nyolcadik rész a *„Jó érzés nem dolgozni”. A munkásuralom színe és visszája* címet viseli. Megismerhetjük a proletárdiktatúra kaotikus munkaügyi politikáját, valamint a dolgozók hangulatát is. Igen tanulságos, hogy a szociális termelés népbiztosa, Hevesi Gyula alig

néhány héttel a kommün létrejötte után már arról írt: *„Szükséges, hogy a gyárban egy vezető legyen”* (197.). Az 1919. júliusi helyzetet pedig Weltner Jakab, a *Népszava* akkori főszerkesztője így jellemezte: *„A dolgozó népesség széles rétegei [...] úgy értelmezik a proletárdiktatúrát, hogy nem dolgozni, de jól élni.”* (203.)

A kilencedik fejezet a bolsevizmus vidéki fogadtatásával foglalkozik. Meggyőzően érvel a szerző amellett, hogy sok szempontból a helyi politikusok, tisztviselők átmentették pozícióikat az új rendszerbe (210–212.) Hatos szerint *„a proletárdiktatúra parasztpolitikája egyszerre volt nagyhangúan forradalmi és megalkuvóan diplomatikus, ellenségesen bizalmatlan és ügyetlenül udvarló”* (218.). Pedig ezen a területen is leginkább dilettantizmus érvényesült: a proletárdiktatúra nem nagyon tudott mit kezdeni a vidékkel. Ebben a fejezetben foglalkozik a szerző az alkoholtilalom kérdésével, bemutatva, hogy a kezdeti szigorú prohibíció teljes kudarcba fulladt. Hatos a szeszből vezeti le a 80. nemzetközi dandár kudarcát, miután az alakulat katonái alaposan felöntöttek a garatra, és így érte őket a román ellentámadás július végén (223.). A valóságban itt más tényezők is szerepet játszottak, például a lőszerhiány.

A tizedik egység az értelmiség és a proletárdiktatúra kapcsolatát boncolgatja. Annak ellenére, hogy a proletárdiktatúra vaskézrel szabályozta ezt a társadalmi csoportot is, Hatos a Lukács György és Kunfi Zsigmond által irányított irodalompolitikát pusztán cenzurálisnak nevezi, mivel *„működése inkább hasonlított a felvilágosult önkényuralom arisztokrata fennhézásához, mint a totalitárius elnyomás mechanikus precizitásához”* (240.). A szerző megállapítja továbbá: *„Ám miközben a művészettörténeti kánon ma is az alkotókra és műveikre tekint, szinte az aranykor színeit [sic!] idézve, vagy éppen »stratégiai ágazatként« emlegetve, addig az emlékezetpolitika nem a festőt, hanem a fekete tussal megörökített modelljeit nézi – nem Derkovits Gyulát, hanem Szamuelyt”* (248.). Kész szerencse, hogy jó 200 oldallal később ebben a könyvben lehet olvasni a nem fekete tussal – 1919 júliusában – megörökített

Szamuelyról, mégpedig „*a siófoki Strand vendéglőben bánatosan málnaszörpöt szopogató népbiztosról, aki a Fonyód-Bélatelepen nyaraló sovány gyerekeknek tejet hozatott*” (446.) – pedig egy ismert anekdota alapján akár lövethetett is volna. Bár ezt a szerző nem jegyzetelte, ezek a sorok Kun Béla visszaemlékezésére vezethetők vissza. Ez megint egy olyan rész a könyvben, amely szó szerint átemelhető lenne egy megfelelő ideológiai töltettel megírt, államszocialista korszakbeli vonatkozó kötetbe is.

A tizenegyedik fejezet a Tanácsköztársaság mentalitástörténeti aspektusait, valamint az egyház- és kultúrpolitikát tárja elénk. „*Eötvös József óta nem volt közoktatásügyi miniszter, aki a közoktatást olyan egységesen fogta volna fel és oly egységben ragadta meg, mint a tanácskormány tanügyi koncepciója.*” (295.) Kár, hogy ebben a lelkesedésben az már kimaradt a könyvből, hogy a proletárdiktatúra száműzte az iskolából a nemzeti irodalom és történelem oktatását. Más helyen ugyanakkor azt találjuk, hogy „*kikristályosodott oktatáspolitikáról a Tanácsköztársaság időszaka alatt [...] nem beszélhetünk*” (280.). Hatos megállapítja továbbá, hogy „*az addig passzív katolikus társadalom harcias nemzeti jelszavak mentén aktivizálódott, és egyre bátrabban merített az antiszemitizmus soha ki nem száradó bűvópatakjaiból is politikai programalkotásához. Az egyházi hierarchia csúcsán még kivártak, de a katolikus politika főpapi áldás nélkül is egyre jobban érezte magát nemzetiszínű, új ruhájában.*” (303.) Hatos súlyosan leértékeli a dualizmus korszakának keresztényszocialista mozgalmait, és – hasonlóan a megelőző monográfiához – túlságosan felnagyítja a világháborús vereség hatásait. A szerző 1919 tavaszáról egyszersmind a házasságok tavaszaként ír (277–278.) – nehéz ugyanakkor eldönteni, hogy ebben mekkora szerepe volt magának a proletárdiktatúrának. Magunk úgy látjuk, hogy inkább a világháború hatása érvényesült ebben a vonatkozásban.

A történész hosszasan elemzi és foglalkozik a szabadkőművesség hatásával is. A proletárdiktatúra gyanakvással figyelte, majd be is

tiltotta a páholyok működését. A könyvből érdekes adalékokat és összefonódásokat ismerhetünk meg. *„Ám a lázadás jelszavai az első naptól zajos életet éltek, abban a szilárd meggyőződésben, hogy a kommunizmus minden gyermeket »egy-egy kis lázadóvá nevel«. Ezeket a szavakat az a Zigány Zoltán írta le, aki a szabadkőműves Martinovics-páholyban együtt indult Jászi Oszkárral, Kunfi Zsigmonddal és Pogány Józseffel [...] Míg Jászi visszahőkölt attól, hogy a szabadelvű időkben nagyra nőtt, radikális jelszavakat kommunista valutára váltsa, addig hajdani páholytársai úgy látták, végig kell menni az úton, amelyre korábban közös elszántsággal léptek rá.”* (280–281.)

A tizenkettedik rész az 1919. április 16-án kezdődő román támadást, valamint a Tiszántúl megszállását mutatja be. A történész rámutat, hogy kezdetben és sok esetben felszabadítóként üdvözölte a magyar lakosság a román csapatokat, de ez az állapot hamar megváltozott, amikor az ellenség megkezdte a megszállt területek módszeres kifosztását.

A tizenharmadik egység a vörösterrort, a következő rész pedig a sikeres felvidéki harcokat mutatja be. Hatos megállapítása szerint a vörösterror *„nem egy központosított és kontroll alatt álló totalitárius szervezetrendszer tervszerű cselekvése volt, sokszor inkább egy ideológiai eszköztár, amely a harag hívószavait használta a háborúban szélsőségesen polarizálódott társadalom helyi szöveteit felszakításához”* (372.). Ezen a ponton a szerző durván relativizálja az állami szintre emelt terror mibenlétét, jöllehet művének más helyén maga is használta e „szint” valódi mibenlétét. Művében nem szerepel, hogy a proletariátus osztályhadseregeként definiált Vörös Hadsereg márciusi létrehozásakor a haderő feladatául a külső és belső ellenség elleni harcot határozták meg. Szintén durva csúsztatásnak érezzük, amikor a szerző *„az egynéhány tucat valóban végrehajtott rémtettből mindent átfogó rémuralomra következtető ijedt fővárosi közvéleményről”* (363.) beszél – mintha csak több tucat nyilvánosan és elrettentés céljából végrehajtott kivégzés nem volna elegendő a közvélemény megfélemlítésére. A meggyilkoltak emlékét is sérti,

amikor Szamuelyt egyszerűen „*bőrkabátos rosszfiúként*” (374.) említi, egy másik helyen pedig így ír: „*az ismert pesti rosszfiúk legénykedtek [sic!] a nyugat-magyarországi gátakon*” (412.). Végül a „*Kun és Vágó kegyéből randalírozó terrorcsapatok csirkefogói*” jellemzéssel is találkozhatunk (421.).

Az utolsó fejezetek a proletárdiktatúra összeomlásával, illetve annak utóéletével foglalkoznak. Hatos a ludovikás ellenforradalom taglalásakor érdekes párhuzamot vázol a 422. oldalon. Idézi Haubrich József azon beszédét, amelyet a ludovikás felkelésben elesett vöröskatonák fölött tartott 1919. június 29-én, és megfenyegette a „fehér” Budapestet. „*Másik üzenetem szól ennek a bűnös városnak. Mától kezdve reszkessen mindenki, aki ennek a hadseregnek, amely a proletárdiktatúra álláspontján áll, megbántásán dolgozik.*” E gondolatot a szerző Horthy jóval ismertebb, november 16-i beszédével állítja párhuzamba.

Hatos idézi továbbá Böhm Vilmos korszakra adaptált tördőféselméletét, amely szerint 1919 nyarán „*a Hinterland teljes egészében cserbenhagyta a Vörös Hadsereget*” (435.). A szerző Böhm Vilmossal szemben ugyanakkor úgy látja, hogy „*a kommünt nem a polgári összefogás, nem a nemzet ellenálló ereje, még csak nem is egy katonai puccs, hanem zsákmányvadász román csizmák taposták el végül*”(365.). Más helyen viszont maga is megjegyzi, hogy „*Kun Béla aggódva kérdezte Jócsák Kálmántól, lesz-e az Alföldön Vendée, azaz szegényparaszti ellenforradalom. Nem rajta múlt, hogy nem lett.*” (423–424.) Illetve: „*A vakmerő tiszántúli vállalkozásban a kétségbeesés racionalizmusa is ott dolgozott: a főváros katasztrofális közellátási helyzetén csak az Alföld gabonája enyhíthetett volna érdemben.*” (446.) Mindezek fényében joggal vetődik fel a kérdés: ha pusztán csak a román katonacsizmák miatt bukott meg a Tanácsköztársaság, akkor miért kellett „alföldi Vendée-től” rettegni, vagy ha a fővárosi ellátási nehézségek nem voltak fenyegetőek, akkor miért kellett kétségbeesni? Mindezek alapján tehát sokkal inkább azt látnánk helyes megfogalmazásnak, hogy a román katonacsizmák előbb

„taposták el” a tanácsköztársaságot, mint hogy a belső elégedetlenség a korábbiaknál még erősebben kitörve söpörte volna el azt.

A proletárdiktatúra összeomlása során a szerző így értékeli: *„Mivel a kommunisták sokszor zsidók voltak, most minden zsidó kommunistagyanús lett.”* (466.) Kicsivel később arról olvasunk, hogy *„a népbiztosok elleni eljárásokhoz kapcsolódóan született meg a Tanácsköztársaság történetének az a definíciója, amely a proletárdiktatúrát kirekesztette a magyar alkotmányosság és a magyar állam történetéből”.* (470.) Valójában a helyzet fordított: maga a proletárdiktatúra tette mindezt, genezisében, majd véres létezésében is nyomatékosan hangsúlyozta, hogy egy teljesen új entitás az – amúgy eltörölendő – történelemben.

Mint minden ilyen volumenű munka esetében, úgy itt is találunk néha esetlen vagy nem szerencsés fogalmazást. Kérdéses, hogy az asszimiláció okán beszélhetünk-e Budapestről mint *„a szlovákság temetőjéről”?* (192.) Hatos azon kijelentése is problémás, amely szerint *„a vallás erőszakos »lerombolásáról« szóló, borzongató jelszavakat nem követte rendszeres egyházüldözés”* (307.). Megítélésünk szerint ha egy állam kötelező jelleggel pressziót gyakorol egyházi személyekre, hogy azok válasszanak hitük és állásuk között, Vallásügyi Likvidáló Hivatalt állít fel (ezekről pedig Hatos is beszámol), az már önmagában bőven kimeríti a cáfolni vélt jelzöt. Ráadásul könyvének egy másik pontján maga is *„a korai magyar kommunizmus szekularizációs terrorjáról”* beszél (318.). A könyvből csak közvetetten derül ki, hogy a proletárdiktatúra 1919-ben néhány hét alatt hozott meg olyan egyházellenes intézkedéseket, amilyenekhez az 1945 után berendezkedő kommunista államnak is évekre volt szüksége. Hatos rögzíti, hogy a proletárdiktatúra egyfajta vallási reneszánszt (elsősorban mélyebb hitéletet) eredményezett, azonban *„az ébredést bizonyosan fűtötte a zsidóellenes indulat is”* (324.) A szerző a vörösterroiban meggyilkolt papság sorsában párhuzamot lát a Damjanich János által 1849

áprilisában kivégzett papok végzetében – egy lényeges momentum azonban elmarad, hogy 1919-ben az egyházi személyek többségének pusztán társadalmi állapotuk miatt kellett meghalniuk. Dávid és Góliát párharcára is inkább bibliai történetként vagy mítoszként, semmint meseként lenne jó hivatkozni (67.). Szerencsés lett volna, ha a szerző néhány bolsevik terminust idézőjelben használt volna, mint például a „szocializálás” eufemisztikus – az állami szintre emelt rablás – fogalmát (214.). Közben Hatos a 244. oldalon a Tanácsköztársaság kapcsán „*puritán marxista esztétikáról*” ír, két oldallal később már grandiózus május 1-jei díszletekről olvashatunk. A 157. oldalon „*Török Gyula megyei rendőrfőkapitányról*” olvashatunk, amely beosztás ekkor nem létezett – vidéken csendőrség működött, a városokban volt rendőrség, de a városoknak sem volt rendőrfőkapitánya, csak rendőrkapitánya. A 341. oldalon Nagyszőlős épp egy vármegyével került arrébb (Bereg), mint ahol valójában (Ugocsa) volt. Illetve a centenáriumi évben fel kell hívnunk rá a figyelmet, hogy 1921 őszén nem volt népszavazás Sopronban (397.), ellenben télen (decemberben) annál inkább. Mint minden ilyen volumenű munkában, így itt is találunk pontatlan megfogalmazásokkal, így például bajszunkat összekötjük, nem pedig összeakasztjuk (256.). Hatos művében is felbukkan „*a kommunista kuruc*” ma divatos, de némiképp nehezen adatható fogalma (309.), de olvashatunk „*katolikus lelkes*” meghatározást is. A munkában több helyen felbukkan a „*tarackágyú*” nem létező fogalma.

1916-ban Romániának nem ígérte oda az antant Tiszántúlt – „csak” a Vásárosnamény–Algyő vonaltól keletre fekvő részt (336.). 1989 előtti történetírásunk toposza, hogy „*Horthy Magyarországról*” beszéljünk (340), valamint hogy Észak-Erdély „*Hitler ajándékeként*” tért vissza Magyarországhoz (342.). Valójában ez utóbbi esemény *döntően* arra a tényre vezethető vissza, hogy a magyar királyi honvédség több mint félmillió katonát vont össze a Tiszántúlon a megindítandó támadás érdekében. Ismét államszocialista történetírásunk szemléletét tükrözi Hatos azon mondata, hogy Kun nem akarta

kockáztatni a rendszer stabilitását 1919 júniusában további irredenta akciókkal (387.). Itt az irredenta jelzõt látjuk súlyosan pontatlannak, hiszen Kun a régi Magyarország – ekkor még nemzetközi jogi értelemben véve is magyar – területeibõl szerzett vissza. Más kérdés persze, hogy mindezt a vörös falanszter megerõsítése, nem pedig az ország integritásának helyreállítása érdekében tette. Némileg késõbb a szerzõ így fogalmaz: „1918–1921 zavaros magyar történelmének paradoxona, hogy míg a pacifista Károlyiék és az internacionalista Kunék belebuktak abba, hogy a területi integritás de facto védelmében [sic!] ellenszegültek az antantnak, addig a nemzeti önérzet megriadt fehér táltosára felpattanó Horthy Miklós rendszere azáltal szilárdult meg, hogy képviselõi visszafogták a fújató harci paripákat” (389.). Rossz belegondolni, hogy mi lehetett volna akkor, ha Károlyi nem szegül ellen az antantnak...

Hatos meglátása szerint a szegedi gondolatot, illetve az ellenforradalmárokat az antiszemitizmus egyesítette (390.) Megállapítja, hogy az aradi ellenkormányban még igazságügy-miniszterként mûködõ Pálmai Lajos azért vesztette el tárcáját, mert zsidó volt. A szövegbõl nem derül ki a teljes igazság, hogy Pálmai néhány nappal késõbb a közéleti tárcát megkapta a szegedi nemzeti kormányban. Mielõtt a tisztelt Olvasó legyintene, hogy ez egy jelentéktelen tárca, utalnunk kell arra, hogy a korban igen fontos, szinte döntõ kérdés volt az éllemezés biztosítása az antantblokádnál által fojtogatott országban. Mi több, az antiszemitizmus erõsödésében jelentõs szerepet játszott az élelemmel spekuláló zsidó alakja – megítélésünk szerint mindez jelentõsen árnyalja a hatosi narratívát. Bár ez részben már túlmutat a kötet témáján, azért megjegyezzük, hogy a szegediek nem mondatták le Korányi Frigyest, aki zsidó létére lehetett Friedrich István kormányaiban pénzügyminiszter. Ennek fényében minimum elgondolkodtató, hogy mennyiben volt az antiszemitizmus a szegedi gondolat alapja.

A 413. oldalon olvashatjuk: „*Ugyanakkor [...] kétséges, hogy az esemény sor [ti. a Duna-Tisza közti ellenforradalom] mennyire volt nevezhető – akárcsak idézőjelben is – »ellenforradalomnak«*”. Kétséggkívül van ráció abban az érvelésben, hogy egy felkelés volumene,, illetve szervezettsége alapján használjuk az ellenforradalom fogalmát, ugyanakkor a kortársi „végrehajtói hatalom” mániákus szokása volt Károlyi Mihály gróf áldásos működésétől kezdve, hogy bármilyen rezgő-mozgó bokorban ellenforradalmat lásson.

A kommün bukását előidéző tiszai hadjárat értékelésénél Hatos joggal felmenti Julier Ferenc vezérkari főnököt az árulás vádjától (450–451.), ugyanakkor alábecsüli a román ellenállás mértékét, amelynek látszólagos gyenge védekezése valójában a Vörös Hadsereg csapdába csalását szolgálta.

A munkát tekintélyes bibliográfia és nehezen áttekinthető jegyzetapparátus zárja. Sajnos *Az elátkozott köztársasághoz* hasonlóan a kiadó most sem könnyíti meg az olvasó dolgát, hiszen fejezetenként újrakezdődő számozású végjegyzetek tartalmazzák a bibliográfiai adatokat, valamint a szerző magyarázatait. A bibliográfiát áttekintve megfigyelhetők bizonyos aránytalanságok, amelyek nyilván szoros összefüggésben állnak a szerző megközelítési módjaival. Így a hazai zsidóság történetének kiváló szakértője, Konrád Miklós összesen öt kötetét, illetve tanulmányát használta fel a szerző, míg a proletárdiktatúra egyik legavatottabb kutatója, Vörös Boldizsár mindössze három tanulmánnyal szerepel a bibliográfiában.

Hatos e művében is lényegében történeti – Ablonczy Balázs megfogalmazása szerint – „*krúdysan csengő-bongó*” szépprózában ír. Íme, egy példa: „*A fiatal írópalánta, Kodolányi János a proletárdiktatúra idején részt vett egy enyingi lakodalmon: az aranyárga húslevesre és a dagadó töltött káposztára emlékezett, a rétesektől roskadozó süteményestálra és a blokádnak fittyet hányó*

legújabb amerikai táncokra, a shimmyre és a one-stepre, amelyekhez a korszak dj-i, a környék cigánybandái szolgáltatták a zenét, és persze arra is, hogy félszeg fiatalságában a kéményseprő szépen mosolygó, koromfekete hajú lányával az egyéjszakás szerelem sem jött össze." (216–217.) Néha a többszörös hasonlatok már az érthetőség rovására is mennek, például: „A herceg (Livio Borghese) akár egy Fellini-film kosztümös szereplőgárdájába is beillett volna, mindenesetre zavaros ügyek nagystílű menedzsereként lépett fel a magyar politikatörténet magas fordulatszámra kapcsolt forgószínpadára." (132.)

Miben foglalhatjuk össze Hatos mesternarratíváját? Ennek mibenlétét a szerző így fogalmazza meg: *„Sokan manapság ezért nem is annyira a múlt valóságát faggatják, hanem a múltat leíró szavakat. Nem jelentést kívánnak beleolvasni a történetbe, hanem lebontani a szavak hamisságát, amelyek úgy és azért beszéltek el a proletárdiktatúrát rémtörténetként, hogy megalapozhassák kimondóik saját áldozati tisztaságát vagy elfedhessék azt, hogy egy nagyobb katasztrófa – az első világháború – előidézésének tettestársai." (19.)*

Elsődlegesen tehát a szerző az 1919. évi magyar kommün kísérletében nem egy totális (még pontosabban totalitáriánus) diktatúra keletkezését látja, hanem egyfajta progresszív baloldali államkísérletet. Mindazon tényeket, amelyek ennek ellentmondanak, vagy nem is említi művében, vagy mellőzi. A bevezető fejezet zárógondolataként így fogalmaz: *„Marx híres megállapítása szerint minden történelmi esemény kétszer fordul elő a történelemben, egyszer tragédia, másodszor bohózat formájában. A kommunizmus magyarországi történetével máshogy áll a dolog: a rövid, véres, de mégis komikus első felvonást harminc évvel később követte az igazi nagy tragédia." (25.)* Ez talán annyiból igaz, hogy a bolsevizmus második felvonása nem 133, hanem nagyjából 15 ezer napig tartott. A bevezetett módszerek, különösen pedig „a reformok” gyorsasága, azonban semmiben sem maradtak el, sőt túl is szárnyalták a „fordulat éve” előtti időszakét, és az elvek gyakorlatba való

átültetése (például a parasztokat kizsigerelő begyűjtés megszervezése) szintén olajozottabban történt 1919-ben. A rendszer javára annyit lehet írni, hogy a hatosi narratíva szerint a román rekvirálás hatékonyabban zajlott... Hatos úgy tekint a proletárdiktatúrára, hogy „*a legrosszabb bürokratikus diktatúra*” volt megvalósulóban, de művében mindvégig ezt a befejezetlenséget sejteti. Egy másik helyen így fogalmaz: „*A polgári alkotmányozás felszámolása a 20. századi totalitáriánus rendszerek beléptető kapuja volt, most is így történt volna, ám a frissen-ropogósan kinyomtatott szovjet alkotmányos rend papírtigris maradt*” (431.).

Idézhetjük például a bevezető fejezet ezen gondolatát: „*A bőrkabátos Lenin-fiúk öncélú kegyetlenkedéseit úgy tartjuk számon, mint a 20. századi magyar történelem totalitárius nyitányát. Amely nyitány egybeesett a magyar művészeti és szellemi élet jelentős részének csatlakozásával.*” (15.) Találó mondat, ám nem biztos, hogy kauzális összefüggés hiányában ezzel kellene mentegelnünk a proletárdiktatúrát. A szegedi vörös laktanyát elfoglaló tartalékos tiszti század „*fele részben zsidókból állott*” kijelentés is módosításra szorul (22.) – jóllehet a kortárs forrásokban valóban megjelenik ez az állítás, az *Egyenlőség* 1938. május 12-i száma név szerint megnevezi az érintett 15 tisztet, de azt is olvashatjuk, hogy összesen 72 tiszt vett részt az akcióban. Tény ugyanakkor, hogy a résztvevők mintegy 20%-os aránya így is jócskán meghaladta a zsidóság az ország összlakosságához viszonyított arányát.

Hatos Pál viszonylag rövid idő alatt óriási forrásanyagot tekintett át, amelyet dicséretes szorgalommal szintetizált és elemzett. Megítélésünk alapján műve némileg eklektikus, valamint sok esetben túlságosan forrásai hatása alá került. Problémának látjuk továbbá, hogy az államszocialista történetírás termékeit sok esetben megfelelő kritikus szemlélet nélkül használja – ez ugyanakkor nem a szerző sajátossága, hanem kortünet. Erre az egyik legneuralgikusabb példa a 23. oldalon olvasható: „*A későbbi kormányzó vezette Nemzeti Hadsereg nem az úriemberi világot hozta*

vissza, hanem [...] az orgoványi kiserdő megcsonkított hullákkal teli tömegsírjait és a halálra vert és sietve elföldelt zsidókat és parasztokat szerte a Dunántúlon."

Minden kritikai észrevételünk mellett megállapíthatjuk, hogy Hatos Pál munkája a proletárdiktatúra történetének újszerű kompendiuma, és a szakma mellett a közvélemény figyelmére is méltó monográfia.

TÁMOGATÓINK

ELÉRHETŐSÉG

Rubicon Intézet Nonprofit Kft.
1065 Budapest, Bajcsy-Zsilinszky út 19.b

info@rubiconintezet.hu

KÖVESS MINKET!

Rubicon Intézet

MENÜ

FŐOLDAL

INTÉZET

RUBICON ONLINE

RUBICON BOLT

KAPCSOLAT